

СИМВОЛІЧНИЙ ТА МІФОЛОГІЧНИЙ ВИМІРИ ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІХ АНТРОПОНІМІВ У РОМАНІ АНАСТАСІЇ НІКУЛІНОЇ «ЗАВІРЮХА»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.

Випуск 1 (55).

УДК 821.161.2-31.09:811.161.2*373.2

DOI: [https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.1.\(55\).255-262](https://doi.org/10.24144/2663-6840/2026.1.(55).255-262)

Тиховська О. Символічний та міфологічний виміри літературно-художніх антропонімів у романі Анастасії Нікуліної «Завірюха»; кількість бібліографічних джерел – 17; мова – українська.

Анотація. У статті здійснено аналіз літературно-художніх антропонімів роману «Завірюха», які є важливим елементом художньої структури та формування міфопоетичного світу твору. Метою дослідження є з'ясування семантики та функціонального навантаження літературно-художніх антропонімів, а також визначення їхнього зв'язку з фольклорно-міфологічною традицією та авторською моделлю фантастичного світу. Методологічну основу роботи становлять семантичний, контекстуальний, ситуативний методи, а також когнітивний та прагматичний аналіз. Особливу увагу приділено літературно-художнім антропонімам, пов'язаним із космогонічними образами, уособленнями стихій, абстрактними філософськими поняттями, які формують ієрархію персонажів та визначають їхню роль у художній системі роману: Вічник, Темна, Вершник Сновидінь, Мандра, Темрява, Люта, Вогняна, Гарманії, Безодні. Вічник постає у романі як уособлення деміурга, душа якого є ареною боротьби сильних емоцій. У контексті дуалістичної моделі світу проаналізовано антагоністичні персонажі – Темна та Темрява, які мають зв'язок зі злом, однак перша богиня контролює і стримує його, а друга прагне наповнити ним світ і душі людей. Власні назви Темна і Темрява можемо розглядати як прояв енантіосемії. Ці літературно-художні антропоніми відображають символічний зв'язок із міфологічними уявленнями про протиставлення світла й темряви, що є характерним для багатьох космогонічних систем. ЛХА Вершник Сновидінь проаналізовано крізь призму міфологічних уявлень українців про подорож душі під час сну у сферу несвідомого за посередництва крилатих коней-снів. З'ясовано, що ЛХА Володар Шляху асоціюється з вибором, який людина робить щодня, вибудовуючи власну долю. На цього персонажа у романі проєктується архетип Мудрого Старого. ЛХА Люта та Вогняна розглянуто крізь призму міфологічних уявлень про пори року та богинь-повелительок стихій. Богиня Вогняна асоціюється з весною та літом, з богинею Сонце, з ритуальними вогнищами, ужитий на її означення ЛХА відображає ідею очищення та переродження, частково їй властиві ознаки трікстера. ЛХА Люта значною мірою базується на доантропонімійній семантиці слова «лютий», що асоціюється з холодом, новотвором у моделюванні цього образу є наділення персонажа здатністю до співчуття. У результаті дослідження встановлено, що літературно-художні антропоніми виконують не лише номінативну, а й міфопоетичну, символічну та характерологічну функції. Імена персонажів формують додатковий смисловий рівень тексту, сприяють розкриттю авторської концепції світу та забезпечують інтеграцію міфологічних елементів у структуру фентезійного роману А. Нікуліної.

Ключові слова: літературна ономастика, літературно-художній антропонім, міфонім, фентезі, сучасна українська література, українська міфологія, Анастасія Нікуліна.

Формулювання проблеми. Роман Анастасії Нікуліної «Завірюха» (2019) є мало дослідженим, але глибоким та цікавим твором і з точки зору побудови сюжету, моделювання образів-характерів і у розрізі використаних письменницею літературно-художніх антропонімів, які є ключем для розкодування світогляду героїв, розуміння логіки їх поведінки. Імена героїв роману, перш за все богів, богинь, духів природи, закорінені в українській міфології, але водночас вони є специфічними, авторськими новотворами-концептами. А. Вегеш відзначила, що «найменування персонажів виступають важливим компонентом літературного твору і можуть містити величезну інформацію про носія. [...] Дослідження літературно-художніх антропонімів, що функціонують на сторінках романів сучасних авторів дає можливість зануритися в безмежний онімний простір, у якому перетинаються світові, загальноукраїнські та регіональні культурні коди, що відтворюють дух епохи» [Вегеш 2024, с. 25].

Мета статті – проаналізувати символічне значення та міфологічне підґрунтя літературно-художніх антропонімів у романі Анастасії Нікуліної «Завірюха».

Аналіз досліджень. Більшість розвідок, присвячених роману «Завірюха» А. Нікуліної, це студентські дослідження, опубліковані в матеріалах конференцій. А. Птіцина розглянула жанрово-стильові особливості роману «Завірюха», окреслила специфіку фентезійного світу, змодельованого авторкою, частково простежила інтеграцію міфологічних елементів у канву твору [Птіцина 2025, с. 119–124]. Деякі твердження дослідниці про джерела міфологічних образів роману, на нашу думку, є дискусійними. Зокрема, А. Птіцина пише: «Сварог, бог вітрів у слов'ян, знаходить своє відображення у Свистуні, який відповідає за створення вітрів та бурь» [Птіцина 2025, с. 122]. Однак Сварог – не бог вітрів у міфології слов'ян, а творець світу, прадавній бог, натомість богом-покровителем вітрів був Стрибог, він і міг стати прототипом Свистуна. А. Горбачова проаналізувала специфіку простого ускладненого речення в романі «Завірюха» [Горбачова 2021, с. 27–28]. І. Кантицька розглянула особливості лінгвалізації концептуальних метафор у цьому творі [Кантицька 2023, с. 202–206]. Об'єктом вивчення Є. Мороз стали незакінчені синтаксичні конструкції у романі «Завірюха», авторка

розглянула їх як стилістичний прийом [Мороз 2025, с. 182–184]. Літературно-художні антропоніми роману «Завірюха» ще не були об'єктом окремого наукового дослідження, що зумовлює актуальність цієї статті.

Низка праць, присвячених вивченню літературної ономастики, які стали теоретичним підґрунтям нашої праці, належать перу Л. Белея, Г. Бачинської, Н. Бербер, А. Вегеш, Т. Вільчинської, О. Горбача, Ю. Карпенка, Д. Козловського, Т. Крупеньової., Л. Кричун, О. Лавер, Г. Лукаш, Т. Окуневич.

Методи дослідження: аналітичний, семантичний, контекстуальний, ситуативний, когнітивний та прагматичний аналіз.

Виклад матеріалу. Доантропонімійна семантика слова «Завірюха» пов'язана з концептами «зима», «холод», «вітер», «мороз», які в переносному значенні означають стриманість людини, відчуженість, не здатність проявляти почуття, кохати. У прямому значенні завірюха – це «сильний вітер зі снігом; заметіль, метелиця, хуртовина» [СУМ, Т. 3, с. 206]. А в художньому світі, витвореному А. Нікуліною, завірюха – це не віхола, тут перед читачем постає велика група людей, які називають себе Завірюхами. Вони спілкуються виключно телепатично, живуть за своїми законами, найважливіший з яких – дотримуватися правил, визначених їх міфологічною покровителькою Лютою (Зимою), а саме: раціонально вибудовувати своє життя, не закохуватися, одружуватися, керуючись вибором батьків та общини, жити на одному місці не більше чотирьох років, сторонитися звичайних людей. Жінкам відводилася другорядна роль, вони живуть заради чоловіків, дбають про них та дітей, а до одруження їх життя сіре, вони непомітні, їх називають «самітницями», і вони не мають права гарно одягатися, проявляти свою індивідуальність. Усі самітниці одного віку, і лише коли виходять заміж, набувають соціальної значущості, можуть ходити в яскравому одязі й водночас починають старіти. Усі представники роду Завірюх надзвичайно витривалі й спритні, про це розповідає Яр Завірюха Лесі, коханій дівчині-чужинці: *«Люта разом із могутністю тіла наділила нас мудрістю, щоб ми весь час підтримували й гартували свою міць. Часто це нелегка й клопітка праця, проте кожен Завірюха від самого народження володіє невидимим зв'язком із землею, водою – усім, що навкруги»*. [Нікуліна 2024, с. 192].

У романі «Завірюха» осмислюється тема кохання, боротьба добра і зла, яка набуває міфічного забарвлення й передбачає протистояння Темряви й людей, які не підкорилися її силі та спокусам. Темрява не є антропоморфною істотою у творі, вона абсолютне зло, яке спокушає, пропонуючи владу, багатство, кохання, а потім знищує того, хто став її слугою.

Образи богів, витворені уявою письменниці, є унікальними. Використані А. Нікуліною літературно-художні антропоніми на їх означення відображають магичні функції цих персонажів, і в українській міфології не всі вони мають прототипи,

не існує аналогічних власних назв у міфах та легендах українців. Наприклад, один з них – Володар Шляху – асоціюється з образом Долі, у художньому просторі роману він визначає долі світу та людей. *«Володар Шляху — найперший із Великих богів, батько Вічника. Вусатий й кременний бородань-мандрівник. Полюбляє блукати Тишем, вигравати на флюярі. Всюди носить з собою два мотлоти. Відає долі-шляхи всіх людей, Великих і духів.. Має безмежну силу та владу, однак не використовує її»*. [Нікуліна 2024, с. 328]. У словнику В. Жайворонка одне зі значень слова «Доля» таке: «у дохристиянських віруваннях – очевидно, божество-неминучість, божество-фатум» [Жайворонко 2006, с. 192]. Персонаж Володар Шляху не асоціюється з фатумом, він спостерігає за людьми, аналізує їх вчинки й з'являється у межовій ситуації, коли особі слід зроби вибір, обрати новий шлях, перейти на нову життєву траєкторію. ЛХА Володар Шляху є новатором письменниці, яка взяла за основу концепт «шлях»/«дорога», що асоціюється в романі з вибором людиною своєї життєвої траєкторії – свого шляху – до світла чи темряви. Усі персонажі роману обирають свою стежину в майбутнє, тож Володар Шляху має владу над усіма. На нього у романі проектується архетип Мудрого Старого, він постає перед головним героєм – Яром й відкриває йому таємницю появи законів племені Завірюх, а також дає пораду, як змінити життя його близьких до кращого: *«покарання втратить силу лиш тоді, коли хтось із Завірюх полюбить людину і та відповідь йому взаємністю»* [Нікуліна 2024, с. 120].

Володар Шляху не відкриває свого імені Ярові. Лише у кінці твору герой усвідомлює, хто допоміг йому гідно пройти ряд складних випробувань. Завдяки настановам Володара Шляху Яр зумів змінити життя роду Завірюх, знайти спосіб одружитися з Лесею, чужинкою. Подібний персонаж до ЛХА Володар Шляху можемо знайти в низці українських казок: «Як бідняк шукав свою долю», «Про розділюване щастя», «Три стільці» [Тиховська 2021, с. 415–418]. У цих текстах сивочолий дідусь допомагає головному героєві змінити свою долю до кращого, даючи слушну пораду, діє, як і Володар Шляху стосовно Яра Завірюхи.

ЛХА Вічник виник, на нашу думку, на основі образів кількох язичницьких богів – Перуна, Дажбога, Купайла, всі вони сонячні боги, що підтримують світовий лад. ЛХА Вічник є похідним від слова «вічність», що означає «плин часу, що не має початку й кінця» [СУМ, Т. 1, с. 692]. Доантропонімійна семантика послідовно втілена у персонажі: Вічник постає в романі хранителем законів життя, вічності та світу людей. Його дружина Темна стримує Темряву, не даючи їй потрапити у світ людей. Їх союз збалансовує протилежності та є запорукою гармонії у Всесвіті. Крізь призму сприйняття Яра письменниці вводить у сюжет роману авторський космогонічний міф про зустріч та поєднання цих двох персонажів та гору-дерево, що має назву Дразда: *«Дразда постала на місці першої битви між Світлом і Питьмою, ще до початку існуван-*

ня світу. Ніхто з супротивників не міг взяти гору, бо то були два безтілесні духи. І тоді з серця Світла постає могутній велет Вічник, а з серця Темряви – жінка неймовірної краси Темна. Вони мусили зійтися у смертному двобої, а натомість покохали одне одного і побралися. Коли Вічник створив Тиш, він хотів, щоб усі пам'ятали: кожна битва рано чи пізно завершується. Тому й поставив гору-дерево, яка, відаючи своє призначення, проросла корінням аж до світу Ладу, а верхівкою сягала до Виру» [Нікуліна 2024, с. 220].

Обраний письменницею ЛХА Вічник вказує на ідею безперервності людського буття й безпосередньо пов'язаний з процесом переродження душ. «Вічник – володар Світла, син Володаря Шляху, творець Тишу і людей [...] Велет із золотим волоссям. Обоожнює свої сонячні обладунки та меч. Владний, запальний, любить усталений порядок» [Нікуліна 2024, с. 328]. Він керує проявленим світом, на означення якого А. Нікуліна використала літературно-художній топонім Тиш (це слово не має нічого спільного з язичницькою назвою «Яв, світ Яви»). Портретна характеристика героя частково уподібнює його до бога Перуна, однак ця подібність умовна. Вічник не має прототипу в українській міфології, він є амбівалентним божеством, здатним карати й підтримувати людей. Письменниця наділяє героя суто людськими рисами: він здатен кохати, ненавидіти, ображатися і страждати. Особиста драма Вічника пов'язана з ревнощами та ймовірною зрадою його дружини – богині Темної. Вічник став свідком залицянь до Темної світловолового юнака з роду Завірюх і «прогнав Темну, наказавши ніколи в Тиш більше не приходити й до нього не вертатися. А через юнака, який сам покликав його побачити ганебну сцену, вирішив покарати весь рід Завірюх, щоб нікому більше й на думку не спадо завблювати чужих дружин. Він забрав у них [...] кохання. Пов'язав суворими законами, щоб приховували свої почуття, бо вважав, що від них самі біди. І віддав під владарювання своєї старшої доньки Лютої» [Нікуліна 2024, с. 119–120]. Цю історію розповідає Ярові незнайомий дідусь-мудрець (як з'ясується згодом – Володар Шляху) і наптовхує юнака на думку про можливість звільнити рід Завірюх від прокляття Вічника.

Особиста драма, яку переживає Вічник, змушує його дистанціюватися від людей, образа зробила його байдужим, він перестав відповідати на молитви людей. Коли ж до Вічника на Дражду прийшов Яр і запалив на його честь вогнище, благаючи про порятунок Лесі, золотоволосий велетень пообіцяв допомогти, якщо хлопець «принесе землю з могили батька, що загинув від руки того, кого звав сином» [Нікуліна 2024, с. 225]. Вічник завуальовано вимагав здійснити батьковбивство. Така модель поведінки не була притаманна богам язичницького пантеону українців, більшість яких були пов'язані з сонцем та світлом. Можливо, ЛХА Вічник є символічним кодом до розуміння дуалістичності життя людини на землі, яка приречена вічно балансувати на межі добра і зла. Вічність у художньому сприй-

нятті авторки роману постає як боротьба протилежностей, відтак душа творця дуалістичного світу – Вічника – теж стає ареною боротьби. З іншого боку, така «заземленість/олюднення» божества робить його досяжним, близьким для людини, десакралізує міфологічний простір, робить головного героя роману – Яра – співтворцем божественної історії. Вічник, як ревнивий чоловік, карає увесь рід Завірюх, робить кохання табуованим почуттям, і щоб уникнути можливості зародження цього почуття попри заборону, запроваджує правило – жити на одному місці не довше чотирьох років.

Літературно-художній топонім Тиш на означення світу людей, на нашу думку, символізує статичність, спокій, усталеність законів життя, якими повинні керуватися люди. Це не рай, а простір, над яким не має влади зло, Темрява. У такому світі добро і зло збалансовані. Передумовою конфлікту у романі постає руйнування рівноваги, проникнення у Тиш Питьми, яка сприяє пробудженню жорстокості, підступності, егоїзму у душах людей, затьмарює їх свідомість. Питьма потрапляє у Тиш, коли сила богині Темної слабне. А. Нікуліна розмежує два подібні ЛХА: Темна – богиня, яка контролює абсолютне зло, не дозволяє йому захопити світ людей, піклується про них: Темна – «жінка з довгим чорним волоссям та темно-ліловими очима в шахах кольору грозового неба. Тендітна, граційна, небезпечна» [Нікуліна 2024, с. 231], володарка Питьми та злих сил. Темрява (Питьма) – уособлення хаосу, жорстокості, насилля, вона не має фізичної оболонки, не постає в образі живої істоти, вона абсолютне зло. На переконання Л. Довбні, «у символіці слова темрява (питьма) спостерігається певне оцінне протиставлення (погано – добре) з домінантою першої ознаки» [Енциклопедичний словник символів 2015, с. 798]. За спостереженням дослідника, слово питьма сягає праслов'янського ьта. «Воно споріднене з лит. temti «темніти», перс. temel «морок». Темрява (питьма) символізує материнське начало; вона (як символ матері) утворює дихотомію світло/темрява» [Енциклопедичний словник символів 2015, с. 797]. Відповідно до логіки цього міркування цілком зрозумілим є взаємодоповнення ЛХА Темна і Питьма/Темрява у канві роману «Завірюха», письменниця використала прийом енантіосемії.

Володар Шляху розповідає Ярові про вторгнення Питьми у світ людей: «Коли питьма вийшла на свободу, спершу була лише безтілесним чорним туманом. Проте з кожним поглинутим півдухом повертала собі форму та сили. А коли поглинула людину... Усі її думки, мрії та сподівання – усе це тепер належало їй. І хоч жодна істота, захоплена силоміць, не могла довго витримати хаос у собі й конала у страшних муках. Питьма знайшла інший шлях: не поглинати, а домовлятися. За плату. Питьма росте з кожним новим лихом і повсякчас потребує крові [...] Питьма воліє отримати якомога більше страждань і болю, даруючи при цьому дедалі більшу силу й насолоду своїм слугам» [Нікуліна 2024, с. 121]. Темрява поглинає все на своєму шляху, підпорядковує морально нестій-

ких людей своїй владі, прагне знищити світ, вона має багато спільних рис з давньою язичницькою богинею Марою, яка «сіє на землю чвари, брехні, недуги, вночі ходить з головою під пахвою, попід людськими оселями вигукує імена господарів, хто відгукнеться, той і вмирає» [Худаш 2012, с. 613]. А. Нікуліна вкладає подібний зміст в ЛХА Темрява, оскільки її персонаж шукає таких людей, що здатні відгукнутися на її пропозицію співпраці, піддатися спокусам, стати «мороком». Темрява у романі «Завірюха» наділена ознаками паразита, який шукає надійного носія, здатного витримати тягар її зла. Такими стають люди, які свідомо йдуть на злочин заради збагачення, влади, забороненого кохання.

Цікавим міфологічним персонажем роману є Вершник Сновидінь – повелитель підземного світу, «бог смерті, чоловік Мандри і рідний брат Темної. Худорлявий чоловік із довгим чорним волоссям, кожне пасмо якого — немов жива змійка. Рідний брат Темної, Приводить у світ людей снів, які разом забирають душі та доправляють їх у Долину Сну» [Нікуліна 2024, с. 329]. А. Нікуліна змодифікувала оригінальний образ володаря снів, пов'язала його владу над снами зі здатністю керувати кінями, а чорне, немов живе волосся увиразнює причетність персонажа до простору ночі. У Підземному палаці Вершника Сновидінь народжуються й живуть крилаті сні-коні. «Його швидкі й моторні крилані збирали новонароджені сні-лошата із Туманної долини й доглядали їх, аж поки сні не набиралися зрілості, перетворюючись із насінин на прудконогих коней. А це ж їх іще треба добре вибавити, вигодувати, вибігати. Замком лунало срібноголосе іржання, стукіт копит, форкання й сопіння. І лише вдень наставала мертва тиша — час його коханої Мандри. Вершник сам залюбки збирав врожай разом із криланями й подеколи навіть брав собі двійко-трійко снів на виховання» [Нікуліна 2024, с. 245–246]. ЛХА Вершник Сновидінь метафорично відображає здатність героя керувати снами, адже люди лише бачать сновидіння, але змінювати їх хід/сюжет не можуть, натомість Вершник Сновидінь символічно осідлав сні, він здатен надсилати їх сплячим.

ЛХА крилун (сон в образі коня) тяжіє до міфології. За спостереженням Л. Мусіхіної, «багато племен, а пізніше – народів обожають коня або роблять його постійним атрибутом божества. Так, наприклад, крилаті коні супроводжують зображення богині родчості в осілих скіфів Криму у II–III ст. н. е. [...] У деяких захороненнях епохи Бронзового віку знайдені останки не тільки людей – князів та колісничих, – але і коней, возів і колісниць, які використовувалися для перевезення у потойбічний світ» [Мусіхіна 2013, с. 71]. Сновидіння часто асоціюється з тимчасовою «смертю» свідомості, тож Вершник Сновидінь своїми снами-крилунами переносить душу людини в інший вимір, у сферу несвідомого, де панує непередбачуваність і хаос (як у потойбічному світі), а людина не має влади над тим, що відбувається з нею (усвідомлені сновидіння – це велика рідкість).

Коней язичники часто хоронили разом з воїна-

ми: «Практично чи не на всьому індоєвропейському просторі зустрічаються поховання коней, або ж вони у ролі жертви супроводжують поховання людей, переважно чоловіків-воїнів. [...] Їх пов'язують із уявленням про коня як солярну істоту, здатну перевозити небіжчика в інший світ» [Мусіхіна 2013, с. 73]. На зв'язок образу коня з підземним світом, поховальними обрядами вказував також Мірча Еліаде. У слов'янській міфології коні є супутниками богів Перуна, Ярила та Світовіда, у «Стародавній Греції кінь був атрибутом бога пекла Аїда» [Енциклопедичний словник символів 2015, с. 349].

А. Нікуліна художньо змодельовала тексти заговлянь, у яких згадується Вершник Сновидінь. Одне з них виголошує Тара Завірюха, мати Яра, і просить вберегти її від небезпек і страхів: «Чиста водиця, красна молодиця, забори страхи, не пусти біди. Повертаю тобі сні, Вершнику Сновидінь, прийми мою подяку, прийми мою шану. Чиста водиця, красна молодиця, сні господарю верни, а мені моє лиши...» [Нікуліна 2024, с. 39]. Письменниця вдається до художньої рецепції міфологічних вірувань українців, утверджуючи в романі міркування, що зі снами треба поводитись дуже обережно, оскільки у сні душа блукає минулими та майбутніми світами, і може мимохіть підчепити якусь біду або ж привернути смерть.

І якщо Вершник Сновидінь асоціюється з перевізником між сферами свідомого й несвідомого життя, то його дружина Мандра — зі Смертю, вона постає провідницею між світом живих і мертвих. ЛХА Мандра є похідним від слів «мандрувати», «мандрівка», і в його основі лежить концепт «дорога/шлях». У художньому світі А. Нікуліної амбівалентність образу богині Мандри передається через її портретну характеристику: богиня смерті, «одягнена в довгі шати: спереду білі, а ззаду чорні. Має різні очі: чорне та золоте. Вона зустрічає тих, чий час вичерпався, і супроводжує їх до снів-коней, які відвозять душі в Долину Сну, де ті знаходять вічний спокій. Вона ж і проводить душі новонароджених у світ людей» [Нікуліна 2024, с. 329]. Відтак ЛХА Мандра пов'язаний з мандрівкою між світами, ідеєю трансформації, ритуалом переходу, який базується на формулі Життя-Смерть-Життя, в якій смерть – це лише шлях від однієї форми життя до іншої. Тож у цьому контексті ЛХА Мандра видається дуже вдало підібраним письменницею, він є метафоричним ключем до розуміння загадки переродження і циклічності життя.

Розкодуванню значення ЛХА Мандра сприяє його порівняння з образом Морени – богині слов'ян-язичників. М. Костомаров відзначив, що згідно з Краледвірським рукописом, саме богиня «Морена супроводжувала душу померлого у чорну ніч [...], проте слов'яни не визнавали цілковитого зникнення після смерті, і чорна ніч Морени не була останньою» [Костомаров 2014, с. 91–92]. Образ Морени/Марени у фольклорі українців був амбівалентним, таким постає і ЛХА Мандра у романі «Завірюха». Також «Марену пов'язували із сезонним умиранням та воскресінням природи та обрядами викли-

кання дощу. Вона може поставати у двох іпостасях: то сердитою царицею-водицею, то прекрасною супутницею бога Купайла». [Енциклопедичний словник символів 2015, с. 477]. У художньому просторі роману «Завірюха» Мандра була благодійницею для душ добрих людей і караючою силою для грішників.

Вершник Сновидінь ненадовго занурює людей у сферу несвідомого, а його дружина Мандра сприяє безповоротному переходу душі померлого у потойбіччя. Художній топонім Долина Сну у романі А. Нікуліної символізує світ мертвих, який поділений на три локації, кожна з яких приймає певний тип людей. У міфології та фольклорі провідником душ у потойбіччя часто постає жінка Смерть (стара, потворна жінка-скелет), водночас портретна характеристика персонажа Мандра не має нічого спільного з цим образом, натомість ЛХА Мандра тяжіє до образу богині смерті в арабській міфології. «У фольклорі давньої Персії Смерть уявлялася в образі прекрасної жінки, [...] зустріч з нею в казках та міфах сприймалася героєм як радісна подія» [Тиховська 2021, с. 441]. Також ЛХА Мандра семантично наближений до образу праслов'янської богині Живи. «Згідно з уявленнями західних слов'ян про потойбічний світ, душа після свого довгого шляху зустрічається з двома богами — Живою і Пекланцем (Богом пекла). Жива бере до себе праведників і відправляє їх до «небесного раю». Душі, які попадали до Пекланця, проходили перековку. Пройшовши через муки пекла, душа перетворюється в іскру і летить до неба. Там вона знову попадає до Живи. Та, зібравши іскри, йде у людський світ і вкладає їх у лоно вагітним жінкам. Іскри втілюються у дітей, і з цього часу дитина отримує душу» [Войтович 2007, с. 122].

Коні-сни у романі «Завірюха» набувають семантики перевізників душ померлих у потойбіччя. Письменниця використовує символіку кольору, щоб увиразнити мотив відповідальності людини за якість прожитого життя: «У кожного коня з часом з'являвся свій вершник. Коні-сни збирали душі. Чорні — злих, білі — добрих, сірі — тих, хто опинився посередіні. Коли всі душі з Тишу було зібрано, Вершник Сновидінь пронизливо свиснув, і коні помчали до Долини Сну. Там на них уже чекали Гарманії — завжди юні хлопці та дівчата, які доправляли душі в їхнє місце» [Нікуліна 2024, с. 247]. ЛХА Гарманії (провідники душ у різні локації потойбічного світу) пов'язаний зі словом «гарман» (тік) — місце, де відділяли зерно від полови у процесі молотби. Так само Гарманії у романі «Завірюха» відділяли праведні душі від грішних: «Білі душі залишалися в самій долині, сірі — трохи далі, там де височили високі горби, а от шлях чорних був найдовшим. Вони переходили всю Долину Сну, долали гори й лише тоді опинялися перед величезним чорним бездонним озером. Озером опікувалися Безодні: вони стежили, щоб усі чорні душі пірнули у воду і жодна не залишилася на березі» [Нікуліна 2024, с. 247]. ЛХА Безодні (ті, що сприяли покаранню злих, аморальних людей) пов'язаний з символікою

смерті та з праслов'янським божеством Пекланцем, вони стежать за знищенням душ грішників у водах пекельного озера. Доантропонімічну семантику ЛХА Безодні знаходимо у словнику В. Жайворонка: «Безодня = прірва = провалля – круте урвище, дуже глибокий (що, здається, не має дна) рів; також глибока яма в річці, морі (пор.: «В морі єсть безодні, прірви»); за повір'ями, безодня має недосяжну глибину, і в ній живуть бездонники» [Жайворонко 2006, с. 31]. Можемо припустити, що прототипами персонажів Безодень були бездонники, про яких є згадка в словнику.

Доньками Вічника й Темної є Люта й Вогняна. Люта — висока сіроока дівчина, горда, іронічна, володарка зими та холоду. Вогняна — рудоволосе дівча, жартівниця, богиня літа й тепла. Вони різні зовні й темпераментом, але не є антагоністами як міфологічні уособлення холоду й тепла в українській міфології (Зима і Літо). Сестри-богині опікуються кожна своїм племенем. Лютії поклоняється рід Завірюх, які звикли до холоду, стійкі до нього, Вогняну возвеличують звичайні люди, приносять їй жертви, виголошують молитви. А. Нікуліна увиразнює символізм образу цих богинь, увівши в канву роману специфічні художні топоніми. Поселення Завірюх називається Загра; село, в якому живуть люди (й Леся – дівчина, в яку закоханий Яр), – Веснянки. Слово «Загра» можна пов'язати із праслов'янським гогеті «горіти», і в переносному значенні воно означає «запал», «завзяття», «пристрасть». Веснянки – це календарні пісні українців, магічне «закликання весни, що супроводжувалося магічними діями і танцями» [Войтович 2007, с. 437].

Джерелами ЛХА Люта є міфологічний образ Зими, холод та суворі погодні умови місяця лютого, прикметник «лютий» (у значенні злий, безкомпромісний, войовничий). Люта постає стриманою, розважливою та справедливою богинею, здатною до співчуття. Вона не карає Яра за порушення ним законів, які колись встановила для Завірюх, оскільки бачить доцільність його дій та підтримку героя його оточенням: «Те, що цей юнак справді осягнув мудрість, здійснивши непосильний для людей крок, переступивши через себе самого, зігрівало серце. І він — її! Її смертний, що справді не боїться. Саме це означало, що Люта впоралась» [Нікуліна 2024, с. 299]. Люта нагороджує Яра Завірюху «за служіння роду, за відданість, хоробрість та самопожертву. І нагородою йому буде вічне життя у Виру і йому почиті» [Нікуліна 2024, с. 300]. Яр дякує богині й обирає життя серед Завірюх. І поведінка, і зовнішність богині Лютої не пов'язані зі значенням «зла, войовнича», вона зображена у романі як молода гарна дівчина, і цей ЛХА має прототип у фольклорній традиції українців. Зокрема, про нього згадує у своїй розвідці про чарівних істот українського міфу Дара Корній: існує в неказковій прозі «опис Зими, зовсім не баби. Це білявка, красуня з тонкими рисами, з крижаним блиском блакитних очей, убрана в лілейні шати, виткані зі сніжинок» [Корній 2017, с. 215].

Персонаж Вогняна асоціюється з весною

та ритуальними вогнищами (які запалювалися напередодні Великодня, на свято Юрія (Ярила). Його доантропонімію семантику можемо знайти у словнику В. Жайворонка: «Весна – торжество на честь богині життя Лади та її доньки – богині кохання Лелі; у казках народ створив чудовий образ цієї пори року у вигляді гарної молодої дівчини з вінком квітів на голові; дівчина-весна – бажана і довгождана гостя, її закликають піснями-веснянками, радо зустрічають діти; весна асоціюється з радістю, здійсненням бажань, добрими сподіваннями, молодим коханням» [Жайворонко 2006, с. 80]. ЛХА Вогняна відображає ідею очищення та переродження, тому не випадково саме ця донька Вічника і Темної переопрограмувала долю Яра: забрала його, коли він був немовлям, від рідних батьків й поклала до колиски родини Завірюх. Цей персонаж діє як трікстер, намагаючись трохи нашкодити сестрі Лютій, покровительці Завірюх, побешкетувати. Однак витівка Вогняної дозволила змінити закони роду Завірюх – Яр стає старостою і знімає табу на кохання й право одружуватися з дівчатами з інших поселень. Також ця підміна немовлят Вогняною допомогла Ярові виконати завдання Вічника – він зміг принести землю з могили рідного батька, якого ніколи не знав і який загинув від рук вихованого ним хлопчика Ярослава, нащадка Завірюх. Вогняна метафорично (як вогонь) прокладає Ярові шлях до мети, отримання підтримки й благословення Вічника. ЛХА Вогняна також може бути закорінений в прадавньому язичницькому образі богині Сонце, яку згадує І. Нечуй-Левицький: «У всіх колядках і веснянках Сонце описується в жіночому образі, як княгиня, як мати, як удова; є колядки, де Сонце описується як красна панна. Богиня Сонце обмальовується такими блискучими фарбами, що її легко впізнати й відрізнити від інших жіночих міфічних образів» [Нечуй-Левицький 2003, с. 15–16], «У веснянках богиня Сонце ще зветься дівчиною рожею, або просто квіткою червоною рожею» [Нечуй-Левицький 2003, с. 18].

Висновки. Літературно-художні антропоніми у романі А. Нікуліної «Завірюха» сприяють розкодуванню художнього задуму письменниці. Закорінені в праслов'янську міфологію назви богів і духів вибудовують місток до розуміння етнопсихологічної моделі української культури. ЛХА становлять складну символічну систему, побудовану на переплетенні авторських неологізмів з міфологічними образами. У структурі художнього світу роману «Завірюха» простежується взаємозв'язок між літературно-художнім антропонімом, характером персонажа та його функцією в сюжеті. Ім'я у цьому контексті виступає своєрідним кодом, який дозволяє інтерпретувати характер героя, його роль у розвитку подій та місце у міфологічній моделі світу. Зокрема, ЛХА Вічник репрезентує архетип творця та верховної сили, що визначає космічний порядок. Він є символічним кодом до розуміння дуалістичності життя

людини на землі, яка приречена вічно балансувати на межі добра і зла. Душа Вічника стає ареною боротьби світла і темряви. ЛХА Володар Шляху асоціюється з вибором людиною своєї дороги життя. На нього у романі проєктується архетип Мудрого Старого. ЛХА Вершник Сновидінь асоціюється з перевізником між сферами свідомого й несвідомого життя, він повелитель підземного світу, який посилає до людей сни, що мають вигляд крилатих коней. ЛХА Мандра асоціюється зі Смертю, мандрівкою між світами та праслов'янською богинею Живою, яка відсилала праведників до «небесного раю». Мандра постає провідницею душ між світом живих і мертвих. ЛХА Мандра є похідним від слів «мандрувати», «мандрівка», і в його основі лежить концепт «дорога/шлях». А. Нікуліна розмежовує два подібні ЛХА: Темна – богиня, яка контролює абсолютне зло, не дозволяє йому захопити світ людей, піклується про них; і Темрява (Пітьма) – уособлення хаосу, жорстокості, насилля, вона не має фізичної оболонки і певною мірою подібна до язичницької богині Мари/Морени. Таким чином, можемо констатувати використання письменницею прийому енантіосемії. Темрява (Пітьма) змушує людей до скоєння злочинів. ЛХА Люта асоціюється з холодом, зимою, місяцем лютим, постає стриманою, розважливою та справедливою богинею, здатною до співчуття, що певною мірою не узгоджується з джерельною основою ЛХА: «сувора, зла, безкомпромісна». ЛХА Вогняна асоціюється з весною та літом, з богинею Сонце, з ритуальними вогнищами і відображає ідею очищення та переродження. ЛХА Безодні пов'язаний з символікою смерті, з праслов'янським божеством Пекланцем; їх доантропонімію семантику знаходимо образі бездонників – міфологічних персонажів, що живуть на дні моря, в безодні. ЛХА Гарманії, які в романі «Завірюха» відмежовують душі праведних людей від грішних на шляху у світ мертвих, пов'язаний зі словом «гарман» (тік) – місце, де відділяли зерно від полови у процесі молотьби. Імена міфологічних персонажів роману виникли внаслідок художнього переосмислення письменницею ряду космогонічних та теогонічних міфів. А. Нікуліна наближає своїх неординарних богів та богинь до людей, наділяючи їх здатністю любити, ревнувати, сумувати та співчувати.

ЛХА у романі «Завірюха» виконують кілька функцій: номінативну, символічну, характерологічну та міфопоетичну. Їх використання сприяє формуванню особливого фентезійного світу, колорит якого нагадує читачеві про дохристиянський період буття українського народу. Вибудовується міфологічна модель світу, в якій імена персонажів виступають важливими маркерами культурних і світоглядних смислів. Перспективним напрямом подальших досліджень є вивчення та аналіз топонімів, міфонімів та інших онімних одиниць роману А. Нікуліної «Завірюха».

Література

1. Белей Л. Нова українська літературно-художня антропонімія: проблеми теорії та історії. Ужгород, 2002. 176 с.

2. Вегеш А. Стилістичні функції літературно-художніх антропонімів у романах Василя Добрянського. *Закарпатські філологічні студії*. 2024. Випуск 33. Том 1.. С. 24–30.
3. Войтович В. Генеалогія богів давньої України. Рівне: Видавець Валерій Войтович, 2007. 556 с.
4. Горбачова С.В. Просте ускладнене речення в творах Анастасії Нікуліної. *Перспективи розвитку сучасної науки та освіти (частина II): матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* м. Львів, 30-31 січня 2021 року. Львів: Львівський науковий форум, 2021. С. 27–28.
5. Енциклопедичний словник символів культури України / За заг. ред. В.П. Коцура, О.І. Потапенка, В.В. Куйбіди. 5-е вид. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гавришенко В.М., 2015. 912 с.
6. Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
7. Кантицька І. Особливості лінгвалізації концептуальних метафор у творчості сучасної української письменниці А. Нікуліної. *Магістерський науковий вісник*. 2023. Випуск № 41. С. 202–206.
8. Корній Дара Чарівні істоти українського міфу: духи природи. Харків: Vivat, 2017. 320 с.
9. Костомаров М. Слав'янська міфологія. Київ: ФОП Стебляк О.М., 2014. 200 с.
10. Мороз Є. Незакінчені синтаксичні конструкції як стилістичний прийом у прозі Анастасії Нікуліної (на матеріалі роману «Завірюха»). *Славістика в сучасному світі: методологічні й ціннісні орієнтири: матеріали V Міжнар. славіст. конф., присвяч. пам'яті святих Кирила і Методія* (м. Харків, 23 трав. 2025 р.). Харків. нац. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди та ін.. Харків: ХІФТ, 2025. С. 182–184.
11. Мусіхіна Л. Звірослов: Міфологема тваринного світу українців. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. 192 с.
12. Нечуй-Левицький І. Світогляд українського народу. Ескіз української міфології. Київ: Обереги, 2003. 144 с.
13. Нікуліна А. Завірюха: роман-чар. 2-ге вид., доповн. та переробл. Харків: Vivat, 2024. 336 с.
14. Птіцина А. Жанрові особливості фентезі у романі А. Нікуліної «Завірюха». *Збірник студентських наукових праць*. Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2025. Вип. 16. С. 119–124.
15. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т1, Т. 3.
16. Тиховська О. Магія та міфологія в українському фольклорі Закарпаття: етнопсихологічний аспект: монографія. Ужгород: Рік-У, 2021. 512 с.
17. Худаш М. Походження імен та релігійно-міфологічні функції давньоруських і спільнослов'янських язичницьких божеств: монографія. Львів, 2012. 1064 с.

References

1. Belei L. (2002) Nova ukrainska literaturno-khudozhnia antroponimiia: problemy teorii ta istorii [New Ukrainian literary and artistic anthroponymy: problems of theory and history]. Uzhhorod. 176 s. [in Ukrainian].
2. Vehesh A. (2024) Stylistychni funktsii literaturno-khudozhnikh antroponimiv u romanakh Vasyliia Dobrianskoho [Stylistic functions of the proper names of the literary heroes in the novels by Vasyl Dobrianskyi]. *Zakarpatski filolohichni studii*. 2024. Vypusk 33. Tom 1. S. 24–30 [in Ukrainian].
3. Voitovych V. (2007) Henealohiia bohiv davnoi Ukrainy [Genealogy of the gods of ancient Ukraine]. Rivne: Vydavets Valerii Voitovych. 556 s. [in Ukrainian].
4. Horbachova S. V. (2021) Proste uskladnene rechennia v tvorakh Anastasii Nikulinoi [Simple complex sentences in the works of Anastasia Nikulina]. *Perspektyvy rozvytku suchasnoi nauky ta osvity (chastyina II): materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* m. Lviv, 30-31 sichnia 2021 roku. Lviv: Lvivskiyi naukovyi forum. S. 27–28 [in Ukrainian].
5. Entsyklopedychnyi slovnyk symboliv kultury Ukrainy [Encyclopedic dictionary of symbols of Ukrainian culture] (2015) / Za zah. red. V.P. Kotsura, O.I. Potapenko, V.V. Kuibidy. 5-e vyd. Korsun-Shevchenkivskiyi: FOP Havryshenko V. M. 912 s. [in Ukrainian].
6. Zhaivoronok V. (2006) Znaky ukrainskoi etnokultury: Slovnyk-dovidnyk [Signs of Ukrainian ethnoculture: Reference dictionary]. Kyiv: Dovira. 703 s. [in Ukrainian].
7. Kantytska I. (2023) Osoblyvosti lnhvalizatsii kontseptualnykh metafor u tvorchosti suchasnoi ukrainskoi pysmennytsi A. Nikulinoi [Features of the linguisation of conceptual metaphors in the works of contemporary Ukrainian writer A. Nikulina]. *Mahisterskyi naukovyi visnyk*. Vypusk № 41. S. 202–206 [in Ukrainian].
8. Kornii Dara (2017) Charivni istoty ukrainskoho mifu: dukhy pryrody [Magical creatures of Ukrainian myth: natural spirits]. Kharkiv: Vivat. 320 s. [in Ukrainian].
9. Kostomarov M. (2014) Slavianska mifolohiia [Slavic Mythology]. Kyiv: FOP Stebliak O.M. 200 s. [in Ukrainian].
10. Moroz Ye. (2025) Nezakincheni syntaktychni konstruksii yak stylistychnyi pryiom u prozi Anastasii Nikulinoi (na materialy romanu «Zaviriukha») [Unfinished syntactic constructions as a stylistic device in the prose of Anastasia Nikulina (based on the novel “Blizzard“)]. *Slavistyka v suchasnomu sviti: metodolohiini y tsinnisni oriientyry: materialy V Mizhnar. slavist. konf., prysviach. pamiaty sviatykh Kyryla i Mefodiia* (m. Kharkiv, 23 trav. 2025 r.). Kharkiv. nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody ta in.. Kharkiv: KhIFT. S. 182–184 [in Ukrainian].
11. Musikhina L. (2013) Zviroslov: Mifolohema tvarynnoho svitu ukraintsiv [Zviroslov: Mythologema of the animal world of Ukrainians]. Ternopil: Navchalna knyha – Bohdan. 192 c. [in Ukrainian].

12. Nechui-Levytskyi I. (2003) Svitohliad ukrainskoho narodu. Eskiz ukrainskoi mifolohii [World out look of the Ukrainian people: essay of Ukrainian mythology]. Kyiv: Oberehy. 144 s. [in Ukrainian].
13. Nikulina A. (2024) Zaviriukha [Blizzard]. Roman-char. Kharkiv: Vivat, 2024. 336 s. [in Ukrainian].
14. Ptitsyna A. (2025) Zhanrovi osoblyvosti fentezi u romani A. Nikulinoi «Zaviriukha» [Genre features of fantasy in A. Nikulina's novel "Blizzard"]. *Zbirnyk studentskykh naukovykh prats*. Odesa: ONU im. I.I. Mechnykova. Vyp. 16. S. 119–124. [in Ukrainian].
15. Slovnyk ukrainskoi movy [Ukrainian language Dictionary]: v 11 t. (1970–1980) / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I.K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka, T. 1, T. 3 [in Ukrainian].
16. Tykhovska O. (2021) Mahiia ta mifolohiia v ukrainskomu folklori Zakarpattia: etnopsykholohichni aspekt [Magic and mythology in Ukrainian folklore of Transcarpathia: ethno-psychological aspect]: monograph. Uzhhorod: Rik–U. 512 s. [in Ukrainian].
17. Khudash M. (2012) Pokhodzhennia imen ta relihiino-mifolohichni funktsii davnoruskykh i spilnoslovianskykh yazychnytskykh bozhestv [The origin of names and religious-mythological functions of Old Rus and common Slavic pagan deities]: monograph. Lviv. 1064 s. [in Ukrainian].

SYMBOLIC AND MYTHOLOGICAL DIMENSIONS OF LITERARY AND ARTISTIC ANTHROPONYMS IN ANASTASIA NIKULINA'S NOVEL "BLIZZARD"

Abstract. The article analyses literary and artistic anthroponyms in the novel "Blizzard", which are an important element of the work's artistic structure and the formation of its mythopoetic world. The study aims to clarify the semantics and functional load of literary and artistic anthroponyms, as well as to determine their connection with the folklore and mythological tradition and the author's model of the fantastic world. The methodological basis of the work consists of semantic, contextual, situational methods, as well as cognitive and pragmatic analysis. Particular attention is paid to literary and artistic anthroponyms associated with cosmogonic images, personifications of the elements, and abstract philosophical concepts that form the hierarchy of characters and determine their role in the artistic system of the novel: Vichnyk, Temna (The Dark), Vershnyk Snovydin (the Rider of Dreams), Mandra, Temryava (Darkness), Lyuta (The Fierce), Vogniana (The Fiery), Harmanii and Bezodni. Vichnyk appears in the novel as the personification of the demiurge, whose soul is like an arena of strong emotions. In the context of the dualistic model of the world, the antagonistic characters – Temna (The Dark) and Temryava (Darkness) – are analysed. Both are connected with evil, but the former goddess controls and restrains it, while the latter seeks to fill the world and people's souls with it. The proper names Temna (The Dark) and Temryava (Darkness) can be considered manifestations of enantiosem. These literary and artistic anthroponyms (LAA) reflect a symbolic association with mythological ideas of the opposition between light and darkness, a theme characteristic of many cosmogonic systems. LAA 'The Rider of Dreams' is analysed through the prism of Ukrainian mythological beliefs about the soul's journey during sleep into the realm of the unconscious, mediated by winged dream-horses. It has been established that LAA 'Lord of the Road' is associated with the choices that people make every day, building their own destiny. The archetype of the Wise Old Man is projected onto this character in the novel. The LAA 'Lyuta' (The Fierce), and 'Vogniana' (The Fiery) are examined through the prism of mythological ideas about the seasons and goddesses who rule the elements. The goddess Vogniana (The Fiery) is associated with spring and summer, the goddess Sun, and ritual bonfires. The LAA used to describe her reflects the idea of purification and rebirth, and she partly has the characteristics of a trickster. LAA 'Lyuta' (The Fierce) is largely based on the pre-anthroponymic semantics of the word 'fierce,' which is associated with coldness. A novelty in the modelling of this image is the endowment of the character with the ability to empathise. The study found that literary and artistic anthroponyms perform not only nominative, but also mythopoetic, symbolic, and characterological functions. The names of the characters form an additional semantic level of the text, contribute to the disclosure of the author's concept of the world, and ensure the integration of mythological elements into the structure of A. Nikulina's fantasy novel.

Keywords: literary onomastics, literary and artistic anthroponym, mythonym, fantasy, contemporary Ukrainian literature, Ukrainian mythology, Anastasia Nikulina.

© Тиховська О., 2026 р.

Дата першого надходження рукопису до видання: 31.01.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.02.2026

Дата публікації: 29.03.2026

Оксана Тиховська – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури Ужгородського національного університету, Ужгород, Україна; oksana.tykhovska@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-4663-5960>

Oksana Tykhovska – Doctor of Philology, Professor, Professor of the Ukrainian Literature Department, Uzhhorod National University, Uzhhorod, Ukraine; oksana.tykhovska@uzhnu.edu.ua; <https://orcid.org/0000-0003-4663-5960>